

TANZİMAT DÖNEMİNDEN LATİN HARFLERİNİN KABULÜNE KADAR TÜRKÇE'DE ESTETİK ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tuncay ÖZTÜRK*

ÖZET

Türkiye'de estetik disiplini ve sanat tarihi çalışmalarının tarihçelendirilmesi, mevcut bilgi birikiminin güvenilir bir dökümünün yapılabilmesi önem arz eden bir çalışma alanıdır. İyşesiz, sahip olunan eserlerin eski harfli olanlarının günümüz Türkçesine taşınması da bu minvalde değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Estetik disiplinine ve sanat tarihi çalışmalarına ait Türkçe literatürün genel çizgileriyle aktarıldığı çalışmalara, az da olsa, sahip bulunmaktayız. Bu çalışmalardan yola çıkarak, Tanzimat Döneminden Latin harflerinin kabulüne kadar olan dönemde ortaya konulmuş olan çalışmaları ve içeriklerini tanıtmaya çalıştık. Amacımız, bu süreci belirleyen temel kaynakları tespit etmek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Tanzimat, Servet-i Fünûn, Millî Edebiyat.

ESTETICS STUDIES CONDUCTED IN TURKEY FROM TANZİMAT REFORM ERA TO LATIN ALPHABET RECOGNITION

ABSTRACT

Historiography of studies of aesthetics and art disciplines in Turkey is important in order to chronologically archive available knowledge in these academic areas. Undoubtedly, efforts to translate older works into contemporary Turkish also should be rated in the same importance.

Although they are insufficient, we have some outlining studies of the histories of aesthetics and art disciplines in hand. We tried to introduce the studies that have been conducted from Tanzimat Reform Era to Latin alphabet recognition in Turkey, by referencing mentioned studies. Our purpose has been to identify incentives of this process.

Key Words: Aesthetics, Tanzimat, Servet-i Fünûn, Millî Edebiyat.

* Ö r.Gör.Dr.,Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ts.ozturk@hotmail.com

1. G R

Ülkemizde estetik üzerine yapılan çalı maların mutlaka ele tirel bir de erlendirilmesi yapılmalıdır. Öncelikle bu konuyu ele alan eserlerin kaynakçalarına bakıldı ında, yerli birikime yönelik çalı maların azlı ı gözden kaçmamakta, yapılan çalı maların daha ziyade Batılı kaynaklardan beslendi i görülmektedir.

*Cumhuriyetin 50. Yılı çinde Estetik*¹ adlı çalı masında smail Tunalı, Cumhuriyet döneminde estetik üzerine yazılan eserleri ve makaleleri tespit etmi ve kronolojik bir döküm hâlinde vermi tir. Bu yapılırken de ‘harf devrimine’ kadar olan dönem ve ‘harf devriminden’ sonraki dönem ekinde ikili bir ayrıma gidilmi ve Cumhuriyet’e kadar olan dönem bir hazırlık a aması olarak dikkate alınmı tir. Biz de burada, Tunalı’nın bu tasnifinde “hazırlık a aması” olarak nitelendirdi i döneme ili kin çalı malar üzerinde duracak ve çalı mamızı Tanzimat’tan Latin harflerinin kabulüne kadar olan dönem ile sınırlandıraca ız.

Estetik, sanat tarihi ve sanat felsefesi konularında bize ait yerli bir dü üncenin teorik arka planını yansıtan bazı çalı maların görülmeye ba landı ını belirtmemiz gerekmektedir. Önemli bir problematik olarak kabul edilen bu mesele bizim çalı mamızın da temel çıkı noktasını olu turmaktadır.

2. TÜRK YE’DE ESTETİK VE PROBLEMLER İLE İLGİLİ BAZI DEĞERLENDİRMELER

Yukarıdaki giri mahiyetindeki ifadelerin ardından ülkemizde bazı dü ünür ve yazarların estetik konusuna temel tekil edebilecek çe itli görü ve dü üncelerini de erlendirmeye geçebiliriz.

Meseleye tarihî bir bakı getirmesi bakımından Recep Duymaz’ın *Esteti e Yaklaşımımızdaki Kuramsal Kopukluk*² adındaki yazısını, Osmanlı “belagat ve bediiyat”ı eksenli eserlere kadar uzanması yönünden önemli buluyoruz. Bu çalı ma, meselenin ana noktasına i aret etmesi açısından oldukça faydalı bir çıkı noktasına ula makta ve çalı mada bu sahada beliren temel eksiklik bir “kuramsal kopukluk” olarak adlandırılmaktadır:

¹ smail Tunalı, “Cumhuriyetin 50. Yılı çinde Estetik”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Arma an*, İstanbul 1973, s. 223-270.

² Recep Duymaz, *Esteti e Yaklaşımımızdaki Kuramsal Kopukluk*, *Dergâh*, S. 205, Mart 2007, s.10.

*“Osmanlı e itim sisteminde sanatın, bu arada edebiyatın kuramsal yönü, belâgat ve bedîyat disiplinleri çerçevesinde anlatılıyor ve ö retiliyordu. Bu ve benzeri adlarla yazılmış kitaplar, Osmanlı Türklerinin edebiyat ve sanat nazariyesine dair dü üncelerini sergiliyorlardı. Modern zamanlara gelinceye kadar, bu disiplinlerde Arap ve Farslardan gelen görü ler, ku kusuz, belirleyici olmu lardır.”*³

Duymaz’a göre, modern dönemlere girilmesiyle birlikte, Avrupa (Batı) ile kurulan ili kiler neticesinde, estetik sahasına ait “büyük bir kuramsal birikimle kar ıla [an]” Türk fikriyatı, artık gözünü bu birikime dikmi , bu yöndeki mesaisinin temelini bu birikimden hareketle olu turmaya ba lamı tır. Dolayısıyla kendi yerel dü ünce ürünleri hesaba katılmamı , bu da söz konusu kopuklu u beslemi tir. Duymaz, bu noktada; *“Akademik çevrelerimizde esteti in dört temel kavramına dair yapılan kuramsal çalı malarda Batı’daki estetik birikimin yanında, on dokuzuncu yüzyıldan Cumhuriyetimizin ilk yıllarına kadarki dönemde ortaya konulan birikimden de yararlanılması, bu kopuklu u giderecek, onlara ku kusuz bir derinlik ve zenginlik kazandıracaktır.”*⁴ sözleriyle konuya açıklık getirmektedir.

Osmanlı esteti inin Osmanlı dü ünce yapısıyla ba ına dikkatleri çeken Süleyman Hayri Bolay, Osmanlı dü üncesinin üretim artlarının sadece kurumsal bir yapıdan ibaret olmadığını, meselenin çok kapsamlı bir çerçevede ele alınması gerekti ini ifade etmektedir:

*“Osmanlı dü üncesi sadece medrese alimlerinin üretti i dü üncelerden ibaret olamaz. Bunlara ilâveten mutasavvıflar/sûfîler, medreseli olan ve olmayan alimler, aairler, musıkî inas gibi çe itli sanatkârlar, teknik elemanlar, mühendisler, meslek ve zenaat erbabi tarafından üretilen dü ünce ekilleri de Osmanlı dü üncesini te kil eder. Burada tarihî, iktisadî, hukukî, siyasî, teknik, dinî, felsefî dü ünce ekilleri bu sınıflamaya dahil oldu u gibi, masallardaki, destanlardaki, hikâyelerdeki, atasözlerindeki, deyimlerdeki dü ünce tarzları da bu sınıflamaya dahildir.”*⁵

19. asırdan itibaren Batı ile etkile imin, çe itli kurumlar ve anlayı lardaki de i imin sonucu olarak, geleneksel belagat anlayı ının yerini modern estetik algısının ve ilgisinin almasına yol açtı ını yukarıda

³ Duymaz, *agm.*, s.10.

⁴ Duymaz, *agm.*, s.10.

⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Osmanlılarda Dü ünce Hayatı ve Felsefe*, Akça Yay., Ankara 2005, s.14.

vurgulamı tık. Duymaz, Türkçede bu nevi çalı maların sınırlı da olsa yapıldı mı ileri sürmektedir:

“Yine de XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi anadilimizle yazılmı edebiyat eserlerine dayalı sanat, edebiyat ve bediyyat/estetik kitaplarının yazılmaya ba lanması, kendimize özgü sanat, edebiyat ve bediyyat nazariyesi/kuramı olu turmak arzusunun bir ifadesi olarak görülebilir.”⁶

Duymaz, bir Türk esteti ine giden yolda, “edebiyat nazariyesi/kuramı” alanındaki çalı maların “henüz ke fedilmemi bir hazine” olduklarını ve bu eserlerle birlikte, ancak “sanatsal birikim ve felsefe gelene iyle beslen[erek]” Türk esteti inin olu turulabilece ine vurgu yapmakta ve Batı’nın kuramsal bilgisini özümstedikten sonra beslenece imiz kaynakları u ekilde sıralamaktadır:

“1. Ba ta edebiyat olmak üzere bütün güzel sanat dallarımızda ba langıçtan günümüze kadar vücuda getirilmı sanat eserlerimiz,

2. Edebiyat nazariyesi/kuramı kitaplarımız,

3. Arka planda bunları besleyen Türk- slâm felsefesi.”⁷

Recep Duymaz’ın bu tespitlerine paralel bir yakla mı da Süleyman Hayri Bolay’da görmekteyiz. Bolay, *Osmanlı Dü üncesine Nasıl Bakmalı ve Nasıl Yakla malı?* ba lı ı altında bir “yöntem sorunu”ndan bahseder. “Bütün bu geçmi e dair ara tırmaların” yapılabilmesinin bazı artları gerektirdi ini belirtir. Bu artlar sırasıyla; “Kaynakların ilmî ne ri”, “Osmanlı dü üncesinin hayatla ba lantısı”, “Ara tırmacının bilgisi ve seviyesi”, “slâmı bilmek”, “slâm dü üncesi gelene ine vakıf olmak”, “Arapça bilmek”, “yi Osmanlı Türkçesi bilmek.”⁸ ekinde ifade edilmektedir.

Ömer Naci Soykan’ın Türkiye’deki estetik çalı malarının hangi çizgide ilerlemi oldu una ili kin a a ıdaki görü leri konumuz ba lamında önemli bir noktayı aydınlatmaktadır:

“[B]üyük estetik kuramlarının ço unlukla Alman kökenli olması kar ısında, estetik görü leri daha çok air-edip çevrelerinde olu an zamanın Fransız dü üncesine yönelik Türk dü üncesi, ‘usta’larının yolunu izlemi , sözü geçen kuramlarla ancak son zamanlarda tanı abilmı tir.”⁹

⁶ Duymaz, *agm.*, s.11.

⁷ Duymaz, *agm.*, s.15.

⁸ Bolay, *age.*, s.16.

⁹ Ömer Naci Soykan, “Türkiye’de Estetik Dü ünçe: Bir Tarihçe Denemesi”, *Türkiye’den Felsefe Manzaranı-1*, 3.bs., Küyerel Yayınları, stanbul, Nisan 1998, s.67.

Soykan'ın yukarıdaki alıntıda kullandığı “sözü geçen kuramlar” ifadesi Avrupa’da, özellikle de Almanya’da, ortaya konulan estetikle ilgili teorik birikime yöneliktir. Burada; A. G. Baumgarten, I. Kant, F. Schiller, F. W. Schelling, G.W. F. Hegel, K. Rosenkranz, G.T. Fechner gibi isimlere dikkat çekilmektedir.¹⁰

19. asırdan itibaren genel hatları siyasi, sosyal ve kültürel değişimlere göre belirlenen fikir dünyamıza ait felsefi/estetik alandaki kuramsal çalışmaların bir panoramasını çeşitli kaynaklardan hareketle sunmaya geçebiliriz.

2.1. Tanzimat Döneminde Estetik Çalışmaları

Suut Kemal Yetkin'in Estetik ve Sanat Anlayışı adındaki doktora tezinde Kahraman Bostancı, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Estetik* başlığı altında, bu dönemin estetikle ilgili durumunu derlendirmektedir. Bostancı, Tanzimat döneminde doğrudan estetikle ilgili bir eserin bulunmadığını, ancak, edebi tenkit türündeki çeşitli çalışmalarda “estetik in bazı sorunlarına” değinildiğini ifade etmektedir.¹¹

Ayrıca bu dönemde, Batı’da görülen Klasizm, Romantizm ve Realizm akımlarını kapsayan eserlerin gündeme girme olmaları yeni tartışmalara yol açmıştır. Beir Ayyazolu’nun ifadeleri dönemin karakteristiğini yansıtmaları bakımından önemli görünmektedir: “Türk aydınlarının Batı merkezli bu edebiyat cereyanları üzerindeki tartışmaları onların tecessüsünü estetik yöneltmiş ve tercüme faaliyetlerine paralel olarak estetikle ilgili çalışmalar geliştirmişlerdir.”¹²

Tanzimat döneminde estetik konusunun ikinci derecede tutulduğu, daha çok “eski-yeni” ikili tartışılmasına dayanan tartışmaların öne çıkarıldığı bir gerçektir. Başka bir söyleyle, bu dönem tenkidi merkeze alan bir dönem olmuştur.¹³

¹⁰ Soykan, *age*, s.63-67.

¹¹ Kahraman Bostancı, *Suut Kemal Yetkin'in Estetik ve Sanat Anlayışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne Temmuz 2001, s.33.

¹² Beir Ayyazolu, *Türkiye’de Sanat Tarihi ve Estetikle İlgili İlk Çalışmalar*, *Erdem*, C.5, S.15, 1989, s.983.

¹³ bk. Bostancı, *age.*, s.33; Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünün’da Edebî Tenkit*, MEB Yay., İstanbul 1994.

Tanzimat döneminin ikinci devresinin yazarlarından biri olan Recâizâde Mahmut Ekrem, “ilk kez ‘güzellik’ meselesini ciddiyetle ele al[dı ı]” *Talîm-i Edebiyat* adlı eserinde, “edebiyat nazariyâtı”na dair “klasik belâgat kitaplarıyla Fransızca retorik kitapları”ndan yararlanmış tır.¹⁴

Duymaz da Talîm-i Edebiyat’ın önemine de inmekte ve eserin amacını;

“Recaizâde Mahmut Ekrem, bir dilin, dilbilgisi kurallarının önceden belirlenmeyip o dili kullanan halkın konu malarından ve o dille yazan edebiyatçıların eserlerinden çıkarıldı ını belirtir. Aynen bunun gibi bir edebiyatın bir bakıma nazariyeleri/kuramları demek olan belâgatının/retori inin de o edebiyatın metinlerinden çıkarılmasının do ru oldu una i aret eder. Talîm-i Edebiyat’ında bunu yapmaya çalı tı ını söyler.” ekinde dile getirmektedir.¹⁵

Bostancı, Recâizâde Mahmut Ekrem’in *Talîm-i Edebiyat* dı ında kalan çalı malarının da estetik alanına dahil edilebilece ini; “ Estetik tabiat ve sanatta güzelli i ara tırır. Güzel sanatlar arasında yer alan edebiyat ve edebiyatın bir türü olan iir de esteti in alanına girer. Bu itibarla Recâizâde Mahmut Ekrem’in Talîm-i Edebiyat dı ındaki yazılarında yer alan tabiat, iir, resim ve mûsikî üzerindeki dü üncelerinin esteti in kapsamına girdi ini söyleyebiliriz.” ifadeleriyle ortaya koymaktadır.¹⁶

Tanzimat döneminde belâgat sahasında ortaya çıkmı olan ve de erini de Türkçenin -o dönem Osmanlıcasının- söz varlı ından örneklere

¹⁴ Bostancı, *age.*, s.34.

¹⁵ Duymaz, *agm.*, s.15: Recaizade Ekrem’in konumuzla ilgili dü ünceleri öyledir: “Acaba evvelimde bir lisanın kavâid-i âdiye ve edebiyesi, tayîn ve tedvîn olunur da sonra halk o kavâide tevîkan söz söyler ve üdebâ dahi âsârını ona göre mi yazar? Yoksa ibtida halk bir lisan ile mütekellim olur ve üdebâsı dahi o lisanda âsârını meydana asar da ba’de fusahanın tarz-ı tekellümünden kavâid-i lisan ve üdebânın âsâr-ı bedâsından dahi kavâid-i edeb mi istinab ve istihrac olunur?...”

üphe yoktur ki do ru olan ikincisidir. Bu halde bizim Osmanlıca bir lisan ise onun hakkında dahi bu kaide-i tabîiye câri olmak ve binaenaleyh lisanımızın sarf ve nahvi ve beyan ve bedî (yani belâgatı) dahi kendisinden çıkarılmak lâzım gelirdi.

te müellif-i hakîr bu hakikati daima derhatır eylesinenden dolayıdır ki - u hâtimeyle kısm-ı evveli rehîn-i tamam olan- eser-i nâçizânesine derc etti i kavâid-i edebiyeyi, âsâr-ı kalemiyeleri, edebiyat-ı Milliyemize bihakkın eref veren, eâzım-ı üdebâmızın âsâr-ı bedâsından ahz ve vaz’ eder gibi yazmaya çalı mı tır.” (Recaizade) Mahmut Ekrem, *Talîm-i Edebiyat*, stanbul 1330/1911, s. 381-382’den akt.: Duymaz, *agm.*, s.15, 8 no’lu dipnot.

¹⁶ Bostancı, *age.*, s.35.

dayandırılmı olmasından alan Ahmet Cevdet Pa a'nın, hayli ilgi gören eseri *Belâgat-ı Osmâniyye*, bu yönüyle Türkçenin de, o zamana kadar üzerinde durulmadı ı anla ılan bedii boyutunu vermesi, bu boyutun farkına varması olması açısından önemli bir eserdir. Bu eseri günümüz Türkçesine kazandıran Turgut Karabay ve Mehmet Atalay, yazdıkları “Önsöz”de, Ahmet Cevdet Pa a'nın “ileri bir görüşle Türkçenin de bir belâgatı oldu u dü üncesi[nden]” hareketle eserine bu adı vermi oldu unu belirtmektedirler.¹⁷ Ayrıca, Ahmet Cevdet Pa a'nın eserde temellendirdi i dü ünceleri Türkçenin mantı mını dikkate alarak yapmı oldu unu, “orijinal” oldu unu ve “yerli özellikler” ta ıdı mını da vurgulamaktadırlar.¹⁸

Belâgat-ı Osmaniye, hazırlayanların tespitlerine göre, ilk kez 1881 yılında İstanbul'da basılmıştır. Birçok kez basılan bu eserin her baskısında Ahmet Cevdet Pa a çe itli eklemeler ve çıkarmalardan oluştu an de i ikliklere de gitmiştir.¹⁹

Ahmet Cevdet Pa a'nın eserinden yaklaşık on yıl sonra yayımlanan ve bir başka Osmanlı pa ası olan Sakızlı Ohannes Pa a'nın *Fünûn-ı Nefîse Târihi Medhali*²⁰ adlı eseri de estetik sahasının ülkemizdeki tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bizde ilk sanat tarihi kitabının yayımı, Mahmut Esat'a ait roman gibi yazılmış *Tarih-i Sanayi* (1305-1889)'dir. Sakızlı Ohannes'in *Fünûn-ı Nefîse Târihi Medhali* ise daha çok bir estetik kitabıdır.²¹

Fünûn-ı Nefîse Târihi Medhali iki kısımdan oluşmakta ve madde başlıklarıyla bölümlere ayrılmaktadır. “Birinci Kısım” altı alt başlıktan müteekkildir: “1. Sanatın Esas ve Mahiyeti” (s.23-26), “2. “dealizm” ve “Realizm” Usûlü” (s.26-33), “3. Sanatın Özel Nitelikleri” (s.33-40), “4. Zevk Güzelli i” (s.40-45), “5. Hüner ve Dehâ” (s.45-48), “6. Üslûp” (s.48-51). Çalı manın “ İkinci Kısım”ı ise be alt başlık içermektedir: “1. Do ru ve E ri Çizgi” (s.53-57), “2. Plastik Sanatların Aslı ve Birbirleriyle Olan Münasebeti” (s.57-66), “3. Mimarlık Sanatı ve Bunun Özel Nitelikleri”

¹⁷ Ahmet Cevdet Pa a, *Belâgat-ı Osmâniyye*, haz.Turgut Karabay-Mehmet Atalay, Akça Yay., Ankara 2000, age., s.VII.

¹⁸ Ahmet Cevdet Pa a, age., s.VII.

¹⁹ Ahmet Cevdet Pa a, age., s.VII.

²⁰ Eser, Kahraman Bostancı tarafından günümüz harflerine çevrilerek ve dili sadeleştirilerek yeniden yayımlanmıştır: *Güzel Sanatlar Tarihine Giri*, Hece Yay., Ankara, Eylül 2005.

²¹ Adnan Turani, “ slâm Ülkelerinde Sanat”, *Sanat Edebiyat*, S.2, Ankara, Kasım 1974, s.85.

(s.66-79), “4. Heykeltıraşlık veya Musavvirlik Sanatının Özel Nitelikleri” (s.79-94), “5. Ressamlık veya Nakış” (s.94-104).

Çalımanın “Önsöz”ünde de Bostancı’nın belirttiği üzere, “[E]stetik ve güzel sanatlarla ilgili müstakil bir eser olan *Fünûn-ı Nefîse Târihi Medhali* modern tarzda yazılmış önemli bir eserdir.”²²

Bu eserde, plastik sanatların türlerine yönelik birçok terim ve açıklama mevcuttur. “Ayrıntılı olarak Asur, Mısır ve Yunan sanatı üzerinde duran Sakızlı Ohannes, Selçuklu, Beylikler Dönemi ve Osmanlı sanatlarından hemen hemen hiç söz etmez.”²³ Kahraman Bostancı’nın belirttiği gibi, “Yazıldığı ve basıldığı tarihten (1308/1891) bu yana yüz yıllarca geçen bir süre geçmesine rağmen *Fünûn-ı Nefîse Târihi Medhali*’nin dili sade ve anlaşılabilir kalmıştır.”²⁴

Günümüz Türkçesine *Güzel Sanatlar Tarihine Giriş* olarak çevirebileceğimiz bu eser, Sakızlı Ohannes’in “Mekteb-i Fünûn-ı Nefîse-i âhâne”de okuttuğu estetik derslerindeki notlarının bir araya getirilmesinden oluşmuştur.²⁵

Kaynardakı, Sakızlı Ohannes’in kitabında, daha sonraki dönemlerde Arapça kökenli; “ilm-i hüsn”, “hikmet-i bedai” ve “bediiyat” gibi terimlerin kullanılmasına rağmen onun bizzat “estetik” terimini tercih ettiğini belirtmektedir.²⁶

Kahraman Bostancı, Arslan Kaynardakı’nın Sakızlı Ohannes’in bizde estetik kavramının ilk kullanılan kişi olduğunu ve bu görüşünün hatalı olduğunu dikkat çekmektedir:

“*Arslan Kaynardakı*’nın estetik terimine ilk kez, *Sakızlı Ohannes’in 1891’de yayımladığı Fünûn-ı Nefîse Tarihine Medhal (Fünûn-ı Nefîse Tarihi Medhali olmalı)* kitabında rastlandı”²⁷ konusundaki tespitine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Böyle bir yargı, süreli yayınların geniş ve titizlikle yapılacak incelemelerinin sonucunda verilebilir. *Fünûn-ı Nefîse Tarihi Medhali*’nin yayımlanmasından önce Abdülhalim Memduh’un *Muhit Mecmuasında (1305/1889)* yayımlanan “Estetik” başlıklı bir yazı dizisi

²² Ohannes, *age.*, s.8.

²³ Ohannes, *age.*, s.8.

²⁴ Ohannes, *age.*, s.8.

²⁵ Ohannes, *age.*, s.16.

²⁶ Kaynardakı, *agm.*, s.123.

²⁷ Arslan Kaynardakı, *Türkiye’de Sanat Felsefesinin Gelişmesi ve Bu Gelişiminde Sanat Ontolojisinin Yeri*, p. 190, İ.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, Aralık 1987, s.123.

vardır. (Numro:1, s. 6-9, Numro: 4, s. 57-61, Numro: 5, s. 77-80).
Abdülhalim Memduh söz konusu makalesinde esteti in tanımını yaptıktan sonra, onun bize giri indeki gecikmeye öyle dikkati çeker:²⁸

“Sanayi ve âsâr-ı tabiiyye ve bâ-husus sanayi-i nefîsedeki mahâsin ü letâfeti tedkik etmek fenni olan ‘estetik’ asr-ı hâzırın terakkiyât-ı cedidesi ile gayetü’l-gaye tevsî olunarak, sanayi-i nefîse erbâbının bir rehber hutut-ı harekâtı sırasını geçmi tir.

(...)

Bu kadar nâfi bir fennin henüz daire-i matbuâtımıza idhâl edilmesi imdiye kadar te’essüfümüzi, emsâli gibi tahrik eden halâtan bulunmasından, ber-vech-i zîr tebyîn-i kavâidine cür’et olunuyor (Muhit, 1305, Numro: 1, s. 6,9).”²⁹

2.2. Servet-i Fünûn Döneminde Estetik Çalı maları

Bu kısımda estetik konusunun açık bir ekilde Batılı dü ünürlere ve onların eserlerine dayalı olarak ele alındı ı ve estetik teriminin yaygınlık kazandı ı dönem olan Servet-i Fünûn devrinin (1896-1901) genel yakla ımlarını, çe itli çalı malardan hareketle de erlendirmeye çalı aca ız.

Servet-i Fünûn dönemi estetikle ilgili konuların tartışılması ve yaygınlaşması bakımından oldukça hareketli bir seyir izlemi tir:

“On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi edebiyat ve sanat eserlerimizin birikimine dayalı [...] nazariye/kuram kitapları yazılırken, bir yandan da Batı’dan gelen estetik kelimesi sanat ve edebiyat dergilerimizde sık sık görülmeye ba lar. Türk edebiyatı tarihinde Batıdan gelen esteti e kar ı ilk ciddi ilgi Servet-i Fünûn döneminde uyanmı tir. Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957), Cenap ahabettin (1870-1934), Süleyman Nesip (1866-1917) ve Tevfik Fikret (1867-1915) bu dönemde esteti in çe itli problemlerine dair yazılar yazmı lardır.”³⁰

Arslan Kaynarda , bu dönemlerde (19. asrın sonu) estetik meselelerine daha çok Servet-i Fünûn yazarlarının ilgi duydu unu ifade etmektedir.³¹

²⁸ Kahraman Bostancı, “Abdülhalim Memduh’un Estetikle İlgili Bir Makalesi”, *Arkeoloji ve Sanat*, S.107, Mart-Nisan 2002, s.31-40.

²⁹ Ohannes, *age.*, s.17, 14 no’lu dipnot.

³⁰ Duymaz, *agm.*, s.15.

³¹ Kaynarda , *agm.*, s.123.

Servet-i Fünûn döneminin üretken kalemlerinden biri olan Hüseyin Cahit önce estetik kelimesine Türkçe bir karşılık bulmaya çalışmış mıdır. Hüseyin Cahit, önce kelimeyi terim ve kavram olarak ele alır.³² Onun, Türkiye’de estetikle ciddi olarak ilgilenen ilk yazar olduğunu söylenebilir.³³ Önerilmiş olan “ilm-i ihtisâsât”, “ihtisâsât”, “ilm-i hüsn” ve “âsâr-ı nefîsenin felsefesi” karşılıklarını çeşitli bakımlardan ele tirdikten sonra, kendisinin bulduğu karşılığı önerir: “Hikmet-i bedâî”. Daha sonra yazılarında estetik bütünlüğü unsurlarından biri olan “güzel”e dair düşüncelerini anlatmaya geçer.³⁴ “Hikmet-i Bedâîye Dâîr” adındaki makalesinde: “Kısaca estetik ‘ilm-i hüsn’dür. Konusu sanat ve sanat eserleridir. O hâlde estetik de ‘âsâr-ı nefîsenin felsefesi’ demektir. Te bunun için Türkçemize de ‘hikmet-i bedâî’ terkihiyle tercüme edilmiştir.”³⁵ eklindeki yaklaşımla konunun kavramsal gelişimine dair bir panorama çizer.

Adı geçen makalesinde Hüseyin Cahit, Eflatun’dan Sainte Augustin’e, Schelling’e, Pascal’dan Boileau’ya ve nihayetinde Hippolyte Taine’e uzanan bir yelpazede “güzellik” olgusunu derlendirmeye tabi tutar:³⁶

“...H. Câhid, Taine’in estetik ve güzellik anlayışını, diğer filozoflarınkiyle mukayese eder, Taine’i onlardan üstün ve makul bulur.”³⁷

Hüseyin Cahit’e göre, Taine’i bu denli cazip kılan yön ne idi? Bilge Ercilasun bir çalışmada konuyu şöyle özetlemektedir:

“Taine’in görüşlerini benimseyen H. Câhid’e göre güzellik tarif edilmemeli, sanat eserlerinden ve sanat eserini meydana getiren sebeplerden hareket ederek güzele ulaşılmalıdır. Estetiğin esası; güzelin tarifini yapmak, kavram ve mahiyetini araştırmak değil, sanatkâr ve eserler, bunlar[ı] yaratan araçları araştırmak olmalıdır. Bu sûretle mimarlık, resim, heykeltıraşlık, şiir, müzik gibi envâr-ı san’attan kâffesinin muhtelif memleketlerde, muhtelif asırlarda sebab-i zuhurlarıyla sebab-i tevessü’ ve tenevvüleri, sebab-i inhitatları tâyin olunarak bu müteaddid, bu muhtelif emsile ve vesâik-i târihiyye ile her san’atın tabiatı târif, erâit-i mevcûdiyeti irâe edilince sanâyi-i nefîsenin ve umûmiyetle san’atın izâhât-ı tâmmesi,

³² Ercilasun, *age.*, s.99.

³³ Soykan, *age.*, s.68.

³⁴ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkit*, MEB Yay., İstanbul 1994, s.99-104; Hasan Akay, *Servet-i Fünûn şiir Estetiği*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s.185-189’den akt.: Duymaz, *agm.*, s.15.

³⁵ Servet-i Fünûn, S.371, 9 Nisan 1314, s.103’den akt.: Ercilasun, *age.*, s.99.

³⁶ Ercilasun, *age.*, s.99-103.

³⁷ Ercilasun, *age.*, s.101.

yâni bir sanâyi-i nefîse felsefesi, bir hikmet-i bedâyi bulunmu olur ki Hippolyte Taine nazarında estetik, i te bu mânâyı müfiddir."³⁸

Hüseyin Cahit'in, "Hikmet-i Bedayie Dair"³⁹ adlı "uzun yazı"sı 1897'de Servet-i Fünûn'da yayımlanmıştır. Bu yazıda, "Estetik" kelimesinin terim olarak ele alındığını belirten Kaynarda, "güzel" olgusunun ne olduğu tartışılmaktadır. Batı düşüncesinin (Eski Yunan, İngiliz ve Fransız) birikimlerinden örneklerle oluşturulan yazıda Hippolyte Taine'in sanat felsefesi üzerinde durulmaktadır.⁴⁰

Kaynarda'ya göre, Hippolyte Taine'i konu alan bir başka Servet-i Fünûn yazarı da "Hayat ve Kitaplar" adlı eserin sahibi Ahmed uayb olmuştur. uayb, adı geçen eserinde, Taine'in "sanat ve ele tiri" konularıyla ilgili düşüncelerini de ertlendirir.⁴¹

Servet-i Fünûn dönemi yazarlarından Cenap Şahabettin, Süleyman Nesip, Mehmet Rauf ve Tefvik Fikret'in⁴² sanat ve güzellik konuları üzerine yazılan yazıların belirten Kaynarda, "1895'te André Theuriet'den çevrilen Hüsn ü Ân (Çev: Ahmet Hsan)"ın da "estetikle ilgili bir kitap" olduğunu erteder.⁴³

Ayrıca yine bu dönemin estetikle ilgili literatürünü belirlemesi açısından Ömer Naci Soykan'ın bir tespitine de yer vermemiz gerekmektedir:

*"Bu derginin (Servet-i Fünûn) 1895'te çıkan cildinde Revue Scientifique'den A. Sadık'ın naklettiği "Güzellik ve zerafette mübalâ a" adlı yazı göze çarpıyor."*⁴⁴

Bu yıllarda Batı'da ortaya çıkan estetik akımlarının da takip edildiğini ifade eden Kaynarda, Şahabettin Süleyman'ın Rübâb dergisinde "Bir Kitab-ı Fünûn" başlıklı yazısında Charles Lalo'nun kitabına dikkat çektiğini dile getirmektedir.⁴⁵

³⁸ Ercilasun, *age.*, s.102-103.

³⁹ Kaynarda, *agm.*, s.123; Duymaz, *agm.*, s.15.

⁴⁰ Kaynarda, *agm.*, s.123.

⁴¹ Kaynarda, *agm.*, s.124: "Hayat ve Kitaplar"ın yeni harflerle yayımı için bk. Ahmed uayb, *Hayat ve Kitaplar*, haz.: Erdoğan Erbay, Salkım Söğüt Yay., Ankara 2005, 314 s.

⁴² Bostancı, bu isimlere: Halit Ziya ve Behir Fuad'ı da ekler. *age.*, s.37.

⁴³ Kaynarda, *agm.*, s.124.

⁴⁴ Soykan, *age.*, s.68.

⁴⁵ Kaynarda, *agm.*, s.124.

Hüseyin Cahit'in dı ında "güzellik" meselesi üzerinde duran Servet-i Fünûnculardan biri de Cenab ahabeddin'dir. Servet-i Fünûn'da yayımlanan "Musâhabe-i Edebiye: Menâfi-i Edebiye"⁴⁶ adındaki yazısında Cenab ahabeddin, Bilge Ercilasun'un özetiyle;

"[G]üzelli in gayesi, yalnız sanat güzelliklerine eri mektir. O, eski insanlardaki güzellik kavramının zamanla de i ti ini söyler. Eski zamanda insanlı ı hayran bırakan sanat eserlerinin tesir unsuru azamet ve irtifa idi. Ehramlar önünde diz çökülür, büyük da ların büyük kuvvetler ta ıdı nı (ta ıdı na olmalı) inanılırdı. Bugün ise böyle bir inanı n tesiri kalmamı tır. nsanlar, sanat eserinden aldıkları terbiye neticesinde güzelli i, hacım ve cesametle birlikte kavramak hissini unutmu lardır. imdi bütüin sanat eserlerinde, hakikatin taklidinden ziyade, rikkat ve nezâhate do ru bir hareket görülüyor."⁴⁷ görü lerini ta ımaktadır.

Bir ba ka Servet-i Fünûncu Süleyman Nesib de, Servet-i Fünûn'un 30 Nisan 1314 tarihli 374. sayısında "Makale-i Mahsusa" adlı yazısıyla "güzelli in mahiyeti" üzerinde durmaktadır.⁴⁸

Bilge Ercilasun, Servet-i Fünûn'da ne redilen ve sanat konusunu kapsayan yayımların da u ekilde kategorile tirebileceklerini belirtir:

- a) Sanatın men ei ve mahiyeti (1. Taklit ve dehâ, 2. Tabiat-i Esasiye)
- b) Sanatın gayesi, ehemmiyeti, çe itleri
- c) Sanat ve Çevre"⁴⁹

Yukarıdaki konuları ele alan yazılara göz atıldı ında Servet-i Fünûn devri estetik çalı malarında Hüseyin Cahit, Tefik Fikret, Süleyman Nesib adlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

2.3. Millî Edebiyat Döneminde Estetik Çalı maları

Çalı mamızın bu bölümünde, dü ünçe hayatımızda ve edebiyatımızda "yerli" ve "millî" olana vurgunun arttı ı, milliyetçilik ideolojisinin hâkim bir konuma yükseldi i dönem olan Millî Edebiyat devrinin estetikle ilgili çalı malarını de erlendirece iz.

Millî Edebiyat döneminin en önemli dü ünürü konumundaki Ziya Gökalp'ın, sanat ve estetik konusundaki görü lerini Türkçülük-milliyetçilik

⁴⁶ Servet-i Fünûn, S.329, 19 Haziran 1313, s.259-260'dan akt.: Ercilasun, *age.*, s.103.

⁴⁷ Ercilasun, *age.*, s.103.

⁴⁸ Ercilasun, *age.*, s.103-104.

⁴⁹ Ercilasun, *age.*, s.104.

ba lamında de erlendiren Soykan; “Gökalp’tan do allıkla, henüz do mamı böyle bir sanat üzerinde kurulacak bir estetik de beklenemezdi; o, ancak ‘gelecekteki’ bu sanatın temel ilkelerini önerebilirdi” demektedir.⁵⁰

Recep Duymaz bu dönemin genel bir de erlendirmesini yapmakta ve Millî Edebiyat yazarlarının *Genç Kalemler*’de ba layan çabalarının yeni bir yaklaımı büyüttü ünü dile getirmektedir. Duymaz; Ali Canip (1887-1967), Ömer Seyfettin (1884-1920) ve Ziya Gökalp (1876-1924)’ın *Genç Kalemler*’de “yeni bir dil, edebiyat, sanat, bedîîyat/estetik anlayışı” ortaya koymaya çabaladıklarını ve “kuram ile uygulamayı birlikte yürüt[tüklerini]”⁵¹ dile getirmektedir.

Millî Edebiyat dönemi yazar ve dü ünürleri arasında estetikle ilgili en “geni perspektifli” bakı ve yaklaımı gösteren yazar üphesiz Ali Canip olmu tur. Ali Canip, “estetik problemiyle ilgilenmi, bu konuda derinlemesine ara tirmalar yapmış bir ahsiyettir.”⁵²

⁵⁰ Soykan, *age.*, s.75.

⁵¹ Duymaz, *agm.*, s.15.

⁵² Bilge Ercilasun, “Sanat ve Estetik (Güzellik-Bedii Haz)”, *kinici Me rutiyet Devrinde Tenkit: 1. Türkçü Tenkit*, Türk Kültürünü Ara tırma Enstitüsü Yay., Ankara 1995, s.233; Rıza Filizok, *Ali Canip’in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Ara tırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, zmir 2001; Filizok, Ali Canip’in estetikle ilgili makalelerini u ekilde listelemektedir: Ali Canip, “Bediîyyat Derslerinden: San’atta Güzellik Nedir?”, *Donanma Mecmuası*, No.101.-51., 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915), s. 809-810.; Ali Canip, “Bediîyyât Derslerinden: Sanatta Mektep”, *Donanma Mecmuası*, No. 103.-53., 25 Haziran 1331 (8 Temmu 1915), s. 841-842; Ali Canip, “Bediîyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 1- Tahayyür-Kızıltoprak, 26 Te rîn-i Evvel 1333”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.18, 8 Te rîn-i Sâni 1917, s. 353.; Ali Canip, “Bediîyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 2- Tecazüb-La Sympathie”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.19, 15 Te rîn-i Sâni 1917, s. 367; Ali Canip, “Bediîyyât bahizleri: Bedi’i Haz: 3-Hayatiyyet Hissi-Le sentiment de Vitalité”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.21, 29 Te rîn-i Sâni 1917, s. 406.; Ali Canip, “Bediîyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 4-Hazzın Bedi’i hayatta Mevkii”, *Yeni Mecmua*, C.I, S. 26, 3 Kânûn-ı Sâni, 1917, s. 505.; Ali Canip, “Lâ-bedii Hisler”, *Yeni Mecmua*, C.II, S. 51, 3 Kânûn-ı Sâni, 1918, s. 467; Ali Canip, “Bediîyyât Derslerinden: San’atta Güzellik Nedir?”, *Donanma Mecmuası*, No. 101. -51., 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915), s. 809-810; Ali Canip, “Bediîyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 2-Tecazüb-La Sympathie”, *Yeni Mecmua*, C.I, S. 19, 15 Te rîn-i Sâni 1917, s. 367; Ali Canip, “Bediîyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 3 Hayatiyyet Hissi-Le sentiment de Vitalité”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.21, 29 Te rîn-i Sâni 1917, s. 406; Filizok, *age.*, s.167-177.

Ali Canip; “Batı felsefesinden ve retori inden” yararlanmış , buradan hareketle de birçok makale üretmiştir. Ali Canip, önce “Bediyyat Derslerinden” başlıklı altında Donanma mecmuasında⁵³ ardından da “Bediyyat Bahisleri” başlıklı altında Yeni Mecmua’da seri hâlde makale yayımlamıştır.

Ali Canip, *Bahçe* mecmuasında “Sanat Hakkında” ve “Yine Sanat Hakkında” başlıklı yazılarında,⁵⁴ realizm-sanat irtibatını gündeme getirmektedir. Genç Kalemler’de 1911’de çıkan “Millî Lisan ve Millî Edebiyat” adlı yazısında ise, “sanatın seçkinliği” konusuna değinmekte ve âdeta manifesto üslubuyla bir topluluk adına konuşmaktadır:

*“Arkada larımın içinde sanat fayda içindir, diyecek kadar dar dü ünceli kimse yoktur. Hepsi sanat perisinin istiklâlini müdafaa eden gençler ve anane bilmez ruhlardır. Pek iyi bilirler ki bir iirin sihrini, ulviyetini otuz milyon halk takdir edemez. Sanat imdiye kadar aristokrat, asıl ya amı ve imdiden sonra da yine öyle ya ayacaktır. Onun en hakîki gayesinin bedîî bir haz oldu unu da kimseden ö renmek ihtiyacında de ildirler.”*⁵⁵

Ali Canip, Genç Kalemler’de çıkan “bdaiyet” adlı yazısında “sanatta yaratıcılık” konusuna dikkatleri çekmekte ve sanat eserlerinin “hâricin mefkûrele tirilmesinden de il mefkûrelerin maddîle tirilmesinden” ne et ettiklerini belirtmektedir.⁵⁶

“Donanma” mecmuasında çıkmış olan “Sanatta Güzellik Nedir?” yazısında, Gustave Le Bonn, Bergson ve Veron’un sanat eserinin görünüşüne dair yaklaşımlarından hareketle güzellik bahsi de erlendirilmektedir. Ona göre; “Sanatta güzellik, hadsin ke iflerinden ibarettir.... Büyük sanatkarlar bizim ruhumuzda ancak kendi ke ifleriyle heyecan husule getirirler.”⁵⁷

Bilge Ercilasun, Ali Canip’in sanat/estetik konuları üzerine e ildi i yazılarını bir tasnife tabi tutarken, onun yazılarını iki merhale hâlinde ele almaktadır:

⁵³ Filizok, *age.*, s. 167.

⁵⁴ Ercilasun, *age.*, s.233.

⁵⁵ Ercilasun, *age.*, s.233.

⁵⁶ Ercilasun, *age.*, s.234.

⁵⁷Ercilasun, *age.*, s.234-235; ayrıca, Rıza Filizok’a göre, Ali Canip; “Bergson, Gustave Le Bon, Charles Lalo ve Eugène Véron’un fikirlerinden yararlanarak sanatta güzelli in sanatkarın idrak tarzından do du unu ileri sürer.” Filizok, *age.*,s.168.

- 1- *Genç Kalemler*'de çıkan *Sanat ve Edebiyat* başlıklı seri yazıları.
- 2- 1917'de *Yeni Mecmua*'da çıkan *Bedî Haz* adlı seri yazıları.⁵⁸

Ali Canip'in yazılarını ele aldıktan sonra Bilge Ercilasun, Ömer Seyfettin'in de "Güzellik ve Esâtir" adındaki yazısıyla estetik meselesini irdelediğini ve "Güzelliğin tabiatla olmadığını, insan ruhunda olduğunu ve bazı şartlara bağlı bulunduğunu belirttiğini" ifade eder. Yine Ömer Seyfettin'in "güzellik"le alakalı görüşlerinden yola çıkarak, dönemin ruhunu yansıtabilecek tarzda bir genellemeyle; "Burada yazar güzelliğin millî bir özellik taşıdığını, bir âdiyet duygusundan doğduğunu belirtmektedir. Bu da Millî Edebiyatçıların anlayışına uygun bir görüştür."⁵⁹ eklinde konuyu de erlendirmektedir.

Türk sanat/estetik düüncesinde, modern dönemlere denk dü en çabaları de erlendirirken, "Filozof" lakaplı Rıza Tevfik'i ve onun felsefe ve estetik serüvenindeki haklı yerini vurgulamadan geçmenin doğurmadığını ifade etmemiz gerekmektedir. Cumhuriyet dönemi felsefecilerinin birçoğunun hocası olma gibi önemli bir mevki bulunan Rıza Tevfik (1869–1949)'in, a a ıda gösterilen çalımlarına göz attığımızda, de erini görmek mümkün olacaktır:

1. *Felsefe Dersleri* (stanbul 1914), 2. *Mufassal Kâmûs-ı Felsefe* (2 Cilt, stanbul 1916, 1920), 3. *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi* (stanbul 1918), 4. *Estetik* (stanbul 1920), 5. *Bergson Hakkında Felsefe Müderrisi Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'nin Dârü'l-Fünûn Dersleri* (stanbul 1921), 6. *Rubâiyyât-ı Ömer Hayam* (Hüseyin Dâni ile birlikte, stanbul 1922), 7. *Serâb-ı Ömrüm* (Leşko a 1934), 8. *Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Ahşiyeti* (stanbul 1945), 9. *Ömer Hayam ve Rûbaileri* (stanbul 1945).⁶⁰

Rıza Tevfik'in sanat ve edebiyat felsefelerini kapsayan ilk çalımları hakkında Abdullah Uçman ı tespitleri yapmaktadır:

"*Filozof Rıza Tevfik Bey'in estetik, sanat felsefesi ve bunun bir alt dalı olarak dü üniülebilecek edebiyat felsefesi ile ilgili ilk yazıları ise, 1896 yılında ö rencisi Nureddin Ferruh'a hitaben yayımladı ı 'Sanat ile Fennin Münâsebeti Hakkında' başlıklı yedi mektupla başlandı; bu mektuplarda, söz konusu makalenin adından da anlaşılabileceği üzere, 'fen' ve 'ilim' ve*

⁵⁸ Ercilasun, *age.*, s.235.

⁵⁹ Ercilasun, *age.*, s.242.

⁶⁰ Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk Felsefesi*, C.III, Lotus Yay., Ankara, 2007 s.165-166.

özellikle de bunların tamamını kapsayan ‘hikmet’ olmadan yapılan sanatın [veya burada yazılan iirin] ruhsuz olacağı savunulmuştur.”⁶¹

Rıza Tevfik, bu çalımlarına estetiği de dâhil etmekte gecikmemi ve 1909 yılında *Bahçe* mecmuasında estetiğin temel problemlerini kapsayan seri yazılarla bu konu hakkında düünce üretimini yoğunlaştırmıştır:

“On beş kısım halinde yayımladığı ‘Hüsn ve Mâhiyeti’ başlıklı makalesinde felsefenin önemli bir alanı olan estetiği bazı yönleriyle tanıtmıştır; ona göre, ‘hüsn ve kubh’, güzellik ve çirkinlik enfüsüdür, yani sübjektiftir; Tabiat’ta müstakil olarak ‘hüsn ve kubh, hayır ve şer, zulüm ve adl, hayat ve memât’ ekinde ‘a’yân-ı mevcûde’ (entités) bulunmaz; bunlar doğrudan doğruya ‘ben’e, yani insan ruhuna ait şeylerdir, bu nedenle, ‘hüsn’ denilen şey aslında, bizim ruhumuzda hâsıl olan bir ‘te’essür-i mahsûs’un ismidir.”⁶²

Remzi Demir, Rıza Tevfik’in estetik çalımlarını ele alıp değerlendirirken, onun ders notlarının bir toplamı olan *Estetik* adlı çalımlarını alanında ilk Türkçe eser olarak zikretmektedir:

“[M]uhtemelen felsefenin bu dalını konu edinen ilk Türkçe eser olan *Estetik*’te, özellikle bir ‘ilim’ yani bilgi alanı olarak estetiğin yerini tartıştı ve sonra Alman filozofu Baumgarten’in *Aesthetica* (1750) adlı yapıtından tercüme yoluyla estetiği ile ilgili genel fikirlerini tanıtmıştır; ardından felsefe alanında olduğu gibi, estetik alanında da yeni bir örneği kurgulayan ve bu sâyede Hegel (1770–1831) ve Schopenhauer’a (1788–1860) kadar birçok filozofu etkileyen Kant’ın (1724–1804) üzerinde durduğu ve estetiğin bazı sorunlarını serimlemiştir; aradan yirmi yıla yakın bir süre geçtikten sonra, Filozof Rıza Tevfik Bey, bu konuya yeniden dönmüştü ve 1941 senesinde *Yeni Sabah* gazetesinde yayımladığı ‘Estetik’ başlıklı otuz iki kısımlık dizisi makalesiyle bu alandaki çalımlarına son vermiştir.”⁶³

Rıza Tevfik’in estetikle alakalı yazılarının bir bölümü Abdullah Uçman tarafından, *Rıza Tevfik’in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları-I*⁶⁴ adıyla yayımlanmıştır.

Ali Utku ve Erdoğan Erbay tarafından, Rıza Tevfik’in *Dârülfünûn*’da verdiği felsefe dersi notlarının tahta basma ve matbu baskılarından

⁶¹ Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik’in İirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004, s.188-189’den akt.: Demir, *age.*, s.167.

⁶² Demir, *age.*, s.173.

⁶³ Demir, *age.*, s.173-174.

⁶⁴ Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik’in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları-I*, Kitabevi Yay., İstanbul, Kasım 2000.

sadele tirilerek yayıma hazırlanan çalı mada,⁶⁵ Mâ-ba'de't-tabî'yyat Derslerine Â'id Vesâ'ik, Dârülfünûn Matbaası, stanbul, 1335/1919 (Ta basma); Mâ-ba'de't-tabî'yyat Dersleri: Ontoloji Mebâhisi, Dârülfünûn Matbaası, stanbul 1336/1920 (Ta basma); Estetik (Esthetic), Dârülfünûn Matbaası, stanbul, 1336/1920 (Ta basma); Bergson Hakkında, Dârülfünûn Matbaası, stanbul, 1337/1921 (Ta basma); ki Mühim Vesîka-i Felsefiye (1), Peyâm-ı Edebî, nr. 16-61, 27 Te rîn-i Sâni 1335/1919; ki Mühim Vesîka-i Felsefiye (2), Peyâm-ı Edebî, nr. 17-62, 4 Kânun-ı Evvel 1335/1919 adlarındaki özgün metinler yer almaktadır.

Çalı mada yayımcıların, “Sunu ” ba lı ı altında, “Feylesof Rıza Tevfik Bey: Dârülfünûn Kürsüsünden Felsefe Dersleri” adlı yazıları ve Abdullah Uçman’ın “Rıza Tevfik’in Edebî ve Felsefî Portresi Üzerine Bir Deneme” adındaki yazısı yer almaktadır. “Sunu ”un ardından, “Çeviriyazı” ba lı ı altında, notların günümüz alfabesine aktarılma ekilleri bulunmaktadır. Bu be ba lık altındaki notlardan “ ki Mühim Vesîka-i Felsefiye” yazısının Abdullah Uçman tarafından yayına hazırlanıp, sadele tirildi ini de belirtmemiz gerekmektedir. Çalı manın son ana ba lı ı olan “Sadele tirme” bölümünde de, bu be ba lık altındaki ders notlarının günümüz okurlarının faydalanabilmesine imkân taniyacak ekilde sadele tirildiklerini görmekteyiz.

Yayımcıların, “Feylesof Rıza Tevfik Bey: Dârülfünûn Kürsüsünden Felsefe Dersleri” ba lıklı yazısında Rıza Tevfik’in önemli çalı malarına de inilmekte ve onun, 26 Kânun-ı Sâni 1334’de (Ocak 1918) Mehmed Ali Aynî’nin yerine Dârülfünûn Edebiyat Medresesi felsefe ve estetik müderrisli ine atandı ı bilgisi verilmektedir.⁶⁶ Rıza Tevfik bu görevi, 4 Nisan 1922 tarihine kadar sürdürmü tür. Bizim de konumuz olan estetik bahsi ile ilgili olarak da bu “Sunu ”tan u bilgilere ula ıyoruz: Bu ders notları arasında yer alan *Estetik* de, Rıza Tevfik’in bir sonraki a amada kitapla tırmayı/müstakil bir kitap hâline getirmeyi dü üdü ü projesinin bir “Mukaddime”si mahiyetindedir.⁶⁷ Bu projenin geni kapsamlı bir ürüne yönelik oldu unun bariz i aretlerini görebilmemiz açısından a a ıdaki alıntının aydınlatıcı bir i levi oldu unu dü ünüyoruz:

“*Estetik notlarının, felsefe meselelerinden özellikle esteti e kariyeri boyunca özel ilgi göstermi olan Rıza Tevfik’in gerek 1896/1922 yılları*

⁶⁵ Rıza Tevfik, *Dârülfünûn Felsefe Ders Notları*, Sadele tiren ve Yayıma haz.: Ali Utku- Erdo an Erbay, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.

⁶⁶ Rıza Tevfik, *age.*, s.7-8.

⁶⁷ Rıza Tevfik, *age.*, s.19.

arasında *Bahçe, Rübâb, Servet-i Fünûn, Peyâm-ı Sabah* gibi dergilerde yayınlanan makaleleriyle (*Estetik'te erken makalelerinin temel referansından, özellikle de Eugène Véron'dan yararlandı nı söyleyebiliriz*), ancak iki cildi yayınlanabilen *Mufassal Kâmûs-ı Felsefe'nin "Art"*, (*MFc.I, s. 379-397*), "*Beau*" (*MF c.I, 661-772*) ve "*Beaux arts*" (*MF c.I, 722-787*) gibi maddeleriyle ve gerekse sürgünden sonra 1940-1949 yılları arasında özellikle *Yeni Sabah'da* yayınladı ı sanat ve estetikle ilgili 80 civarında makaleyle birlikte dü ünülmesi gerekir."⁶⁸

Ömer Naci Soykan, Rıza Tevfik'in estetik konusundaki de erini; " 'do ada güzel-sanatta güzel' sorunsalının sanatın belirleyicili i yönünden ortaya konu undaki dü ünçe olgunlu unun imdiye dek ele aldı ımız dü ünürlerin hiçbirinde bulunmadı nı söyleyebiliriz." ekinde dile getirmektedir.⁶⁹

Rıza Tevfik'in gayretlerinin meyvesinin alınamamı olması, bizim estetik sahasında çok önemli bir eserden mahrum oldu umuzun resmi olarak durmaktadır. Böyle bir birikimle ortaya konulabilecek bir eserin felsefe/estetik tarihimizin seyrini de de i tirebilecek çapta olaca nı tahmin edebiliriz.

brahim Alaettin Gövsa, 1925 yılında, *Bedî Terbiye*⁷⁰ adıyla yayımladı ı estetikle ilgili kitabında, estetik ve e itim arasındaki ili kiye odaklanmı tır. Kitap, bugünkü harflerle yayına hazırlayan Kolcu'nun "Ön

⁶⁸68 Rıza Tevfik, *age.*, s.20.

⁶⁹69 Soykan, *age.*, s.73.

⁷⁰70 brahim Alaettin Gövsa, *Bedî Terbiye*, Resimli Gazete Ne riyatı, stanbul, 1341(1925); *Estetik E itim* adıyla, bugünkü harflerle yayıma haz.: Abdurrahman Kolcu, Salkımsö üt Yayınları, Konya 2006, Gövsa'nın eseri u ba lıkları kapsamaktadır: "Nâ irin Mukaddimesi, Bediiyât ve Sanatın Menba'ı-Sanat Her Ferde Bir htıyaçtır, Bedî Terbiyede En Mühim art-Spencer'in Tenkitleri-Yarım Edebî Bilgilerin Tehlikesi-Bedî Terbiye Hayatın Her Türlü Tezahürâtuna amil Olmalıdır, Hayat-ı Bediiyet-Ahlak ve Güzellik-Tatbikî Misaller-Ticaret ve Sanatta Umumî Mesaide, aile ve Millet Hayatında Mümtaziyet ve Zarafetin Tesirleri, Sanat ile Hayatın Telifi-Fen ve Sanat-Spencer'in Re'yi-Çocuklarda Zevk-Muhitin Zevk Üzerine Tesiri-Be ikten Mezara Kadar Zevk ve Güzellik Avamili-'Darwin'in Esefleri, Mektepte Sanat ve Zevk-Avrupa'daki Hareketler-Mektep Binaları-Haricî Tezyinât ve Bahçe-Dâhilî Tezyinât Mektep E ya ve Levazımı-Mükafât Kâ ıtlarında Zarafet, Kitaplar ve Zevk-i Selîm-Kitap Sergi ve Müsabakaları-Mektep Kitaplarını Güzelle tiren Amiller-Çocuk Defterlerinde ve Vazife Kâ ıtlarında tina-yı Zarafet, Bedî Terbiye ve Resim, Bedî Terbiye ve Musiki, Çocuk Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı (Mabat)"

Söz”de belirtti i ekliyle; “nsanların güzelli e ve sanata yöneliklerinin arkasında yer alan nedenleri sorgula[yan]”, estetik konusunu, “Eski Yunan’dan Romalılara ve 20. yüzyılın ilk çeyre ine kadar uzanan süreçte” de erlendiren bir çalı madır.⁷¹

Bu kitapta Gövsa’nın ortaya koymaya çalı tı ı ana dü ünçe, Kolcu’nun ifadeleriyle söylesek: “Estetik e itimin, hayatın her türlü tezahüratına amil olması gerekti i” ekinde belirginle mektedir.⁷²

Ziyâeddin Fahri Fındıko lu’nun 1927 yılında yayımlanan *Bediyyât*⁷³ adındaki eserini de bu noktada anmakta yarar görüyoruz. Alfabe de i ikli i öncesine denk dü en *Bediyyât*’ını Fındıko lu, Fransızca kaynaklardan yararlanarak yazmı ve liseler için bir ba vuru eseri olarak hazırlamı tır.⁷⁴

Fındıko lu’nun eseri; 1. Medhal: *Bediyyât*’ın Tarihçesi, 2. Birinci Fasıl: Güzellik, 3. kinci Fasıl: Sanat, 4. Üçüncü Fasıl: *Bediyyât* Meseleleri’ni kapsamaktadır. Ayrıca kitabın sonunda; *Hata ve Sevap Cetveli*, *sm-i Haslar* ve *Fihrist* de bulunmaktadır.⁷⁵

Ziyâeddin Fahri Fındıko lu’nun bu eserinde dayandı ı temel prensip *içtimâi san’at* görü üdür. Bostancı bu durumu u ekilde dile getirmektedir: “*Kitabın ba ndan sonuna kadar bu görü âdeta bir leit-motive olarak yer alır.*”⁷⁶

1928 yılında Latin harflerinin kabulünden sonra Türkiye’de estetik alanında yayımlanan eserlerin sayısında dikkat çekici bir artı olmu tur. Tespit edebildi imiz kadarıyla bu harflerle yayımlanan ilk estetik kitabı, Mustafa Namık’ın 1930 yılında liselerin üçüncü sınıfları için hazırlayıp yayımladı ı *Bediyyat* adlı eseridir.⁷⁷

Mustafa Namık, *Bediyyat*’ın *Mukaddeme*’sinde, estetikle ilgili ilk derslerini Üsküdar Erkek Lisesinde 1927-1928 yılları arasında vermi oldu unu belirtmektedir. *Bediyyat*’ın çekirde i olan bu dersler ba lamında

⁷¹ Gövsa, *age.*, s.4.

⁷² Gövsa, *age.*, s.4.

⁷³ Ziyâeddin Fahri [Fındıko lu], *Bediyyât*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, Ankara 1927.

⁷⁴ Bostancı, *age.*, s.65.

⁷⁵ Bostancı, *age.*, s.66.

⁷⁶ Bostancı, *age.*, s.67.

⁷⁷ Mustafa Namık, *Bediyyat*, Sühulet ve Cihan Kütüp[h]aneleri, İstanbul, 1930: Bu esere dikkati çeken bir yazı için bk. Kahraman Bostancı, “Servet-i Fünûn Duyarlılı mını Yansıtan Bir Mecmua: Â iyân ve Dizini”, *Yeni Türk Edebiyatı Ara tırmaları*, S.4, Temmuz-Aralık 2010, s.199-229; 2 no’lu dipnot, s.227.

tutulan notlardan meydana gelmiştir. Bu yıllarda, Mustafa Namık'ın kaynakları olarak, P. Janet, L. Dugas ve A. Rey göze çarpmaktadır. Daha sonra bu kaynaklara C. Lalo da dâhil edilmiştir.⁷⁸

Bediiyat, "Mukaddeme" ile başlamakta, ardından, "Bediiyatın Mevzuları" ve "Bediiyatın Tarikeleri" başlıklı kısımları gelmektedir. "Ruhîyatçı Bediiyat" ana başlığı altında; "Sanat ve Hayat", "Bediiyat ve Mürakabe", "Gayri Müteemmil Ekiler" ve "Teemîî Ekiler" alt başlıkları kullanılmaktadır. "Çıtımîyatçı Bediiyat" ana başlığı altında; "Fertçi Bediiyat ve Çıtımîyat", "Sanatın Maerî Tekilatı" ve "Sanatın Maerî Tekâmülü" alt başlıkları gelmektedir. "Güzel Sanatlar" ana başlığı altında; "Sanatların Tasnifi" alt başlığı verilmektedir. Bu iki yüz yirmi beş sayfalık eser, "Lûgatçe" ve "İstîlâh" listeleri verilerek tamamlanmaktadır.⁷⁹

Bu kitaptan bir yıl sonra hem Cemil Sena hem de Suut Kemal Yetkin estetikle ilgili eserlerini yayımlamışlardır.

Türkiye'de estetiğin tarihi ile ilgili olarak yukarıda yapmaya çalıştığımız derlendirmeleri tamamlamadan önce, bu alanda gelinen noktayı göstermesi bakımından, Ömer Naci Soykan'ın aşağıdaki tespitine yer vermenin faydalı olacağını düşünürüz:

*"Türkiye'de estetik düşünce süreci, Smail Tunalı'nın yapıtlarıyla olgunluk dönemine erişmiştir."*⁸⁰

3. SONUÇ

Türk düşüncesinin estetikle alakalı duyu, düşünme ve tavrının ortaya konulması, gerçek manada kendi birikimini geliştirmesi ve terminolojisini evrensel ölçüde hayata geçirmesi gerekmektedir. Felsefeyi düşünce üretimi olarak alırsak, estetiği de felsefenin güzel üzerine yönelmiş düşünce disiplini (kimilerine göre bilimi) olarak görmek yanlış olmaz. Sanat ise bu meydana bir üretim, bir pratik olarak vücut bulmaktadır. Estetik disiplin, bu pratik ürünlerin yani sanat eserlerinin varlığına, varoluş biçimine ve unsurlarına yönelik bir felsefî yaklaşımı göstermektedir.

Tanzimat döneminde estetik, daha çok belagat üzerinden ve edebi tenkit türünde eserler vasıtasıyla ele alınmaktaydı. Bu dönemin sonlarına doğru tartışılan estetiğin temeli olan "güzel" ekseninde yürütülmüştür. Servet-i Fünûn dönemi ise, Batı düşüncesinin estetik konusundaki

⁷⁸ Mustafa Namık, *age.*, s.3.

⁷⁹ Mustafa Namık, *age.*, s.3.

⁸⁰ Soykan, *age.*, s.78.

çalışmalarına tamamen yön verdi i, hâkim oldu u bir dönem olmu tur. Estetik, kavram ve terim olarak bu dönemde yaygınlık kazanmış tır. Ana yaklaşımların tarzı bakımından bu dönem çalışmalarında Fransız pozitivizmi oda nında bir seyir görülmektedir. Millî Edebiyat döneminde ise, estetikle ilgili yaklaşımları “yerli”, “millî” olana yapılan vurgu yönlendirmiş tir. Asıl belirleyici unsurun milliyetçilik oldu u bu dönemde, “hâlihazır” ele getirilirken, “âtî”nin sanatına dair bir vizyon geli tirilmeye çalışılmakta, teori ile pratik e zamanlı olarak ortaya konulmaktadır. Erken Cumhuriyet dönemine gelindi inde ise, mesele “revizyon” boyutuyla ele alınmış , estetik konusu da daha çok yeniden yapılandırılacak bir fenomen olarak görülmüş ve tedrisatın temel unsurları arasında yer almış tır. Latin harflerinin kabulünden önce ve sonra estetik alanında u ra veren dü ünürler, liseler ve üniversiteler için ders kitabı kapsamında konuya yer vermiş lerdir.

Söz konusu etti imiz dönemler boyunca, estetik teriminin farklı ifade biçimleriyle kar ılanmaya çalışıldı nı görmekteyiz. Estetik terim halinde yerle ininceye kadar; “bediiyat”, “bedii”, “belagat”, “ilm-i ihtisâsât”, “ihtisâsât”, “ilm-i hüsn”, “âsâr-ı nefisenin felsefesi” ve “hikmet-i bedâyi” gibi terimlerle adlandırılmış tır.

Batılı manada çizilmiş sınırlarla bize ait estetik algıyı, estetik dünyayı kâmil manasıyla ortaya koyamayacağı mız açıktır. Ancak, bugün estetik denilince bu bilime/disipline adını koyan Batı dü ününcesi akla gelmekte, onun metotları devreye girmektedir. Buradaki açmaz da böyle do maktadır. Tanzimat’tan beri Batılı bir formasyona yönelmiş ve buradan feyz almaya alış mış bir dü ününcesi prati inin geçmiş tecrübelerle uzak kalmış olması ve bir inkâr devrine girilmiş olması geçmiş le yeninin mukayese artlarını öldürmüş tür. Batılı modellerle hayata bakmaya alış mış bir zihnin “pozitivist” ve “modernist” bir paradigmanın eseri oldu u, kabul edelim veya etmeyelim, a ikârdır (Bugün Batı içerisinde yine yukarıdaki algı dünyasına muhalif bir söylemin hayli güçlü bir biçimde varlık kazandı ı bilinmektedir.). Bu olguların hesaba katılması kaydıyla; medeniyetlerin, kültürlerin birbirleriyle etkile ime girdikleri, birbirlerini besledikleri de bir hakikattir. Bu bilinçle diyebiliriz ki, bütün bu tecrübeler bize unu ö retmektedir: Nasıl bir kopukluk ortaya çıkmış sa bunlar tespit edilerek süreklilik sa lanabilir. Tarihî süreçler kendi tutarlılıkları içerisinde ortaya konulabilir. Etkilerin boyutları ve yöntemleri tarihî de i im süreçleri içerisinde tespit edilebilir. Anakronizme dü meden, e zamanlı olarak meseleler ortaya konulabilir ve zihinsel kopukluklar telâfi edilebilir. Daha do ru bir söyleyi le, nasıl bir

mirasa sahip oldu umuzu bilmek, gelecekte yapılacak olanlar için çok önemli bir çıkı noktası olabilir.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Pa a, *Belâgat-ı Osmâniyye*, haz. Turgut Karabay-Mehmet Atalay, Akça Yayınları, Ankara 2000.

Ayvazo lu, Be ir, ‘‘Türkiye’de Sanat Tarihi ve Estetikle İlgili İlk Çalışmalar’’, *Erdem*, C.5, S.15, 1989.

Ayvazo lu, Be ir, *Ak Esteti i*, Ötüken Ne riyat, 5.bs., stanbul 1997.

Bolay, Süleyman Hayri, *Osmanlılarda Dü ünçe Hayatı ve Felsefe*, Akça Yay., Ankara 2005, s.14.

Bostancı, Kahraman, Suut Kemal Yetkin’in Estetik ve Sanat Anlayışı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne, Temmuz 2001.

Bölükbaşı, Rıza Tefvik, *Dârülfünûn Felsefe Ders Notları*, Sadeleştirilen ve Yayına haz.: Ali Utku- Erdoğan Erbay, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.

Bölükbaşı, Rıza Tefvik, *Abdülhak Hamid ve Mülâhazat-ı Felsefiyesi*, haz. Abdullah Uçman, stanbul Üniversitesi Yayınları, stanbul 1984.

Demir, Remzi, *Philosophia Ottomanica: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde Türk Felsefesi*, C.III, Lotus Yay., Ankara 2007, s.165-166.

Duymaz, Recep, ‘‘Estetik ve Yaklaşımımızdaki Kuramsal Kopukluk’’, *Dergâh*, S. 205.

Ercilasun, Bilge, *Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkit*, MEB Yayınları, stanbul 1994.

Ercilasun, Bilge, *İkinci Me rutiyyet Devrinde Tenkit: 1. Türkçü Tenkit*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.

Fındıklıo lu, Ziyâeddin Fahri, *Bediiyât*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1927.

Filizok, Rıza, *Ali Canip’in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001.

Gövsal, İbrahim Alaettin, *Bedîî Terbiye*, Resimli Gazete Ne riyatı, stanbul 1341(1925), (*Estetik E litim*), Yayına haz.: Abdurrahman Kolcu, Salkımsö küt Yayınları, Konya 2006.

Kaynardar, Arslan, *Türkiye’de Sanat Felsefesinin Gelişimi ve Bu Gelişimde Sanat Ontolojisinin Yeri*, İsmailo lu’ya Saygı, Ada Yayınları, stanbul Aralık 1987.

Mustafa Namık, *Bediiyat*, Sühulet ve Cihan Kütüphaneleri, stanbul 1930.

Sakızlı Ohannes Pa a, *Fünûn-ı Nefise Târihi Medhali (Güzel Sanatlar Tarihine Giri)*, Yayına haz. Kahraman Bostancı, Hece Yayınları, Ankara Eylül 2005.

Soykan, Ömer Naci, *Türkiye'den Felsefe Manzaraları-1*, 3.bs., Küyerel Yayınları, stanbul Nisan 1998.

Tunalı, smail, “Cumhuriyetin 50. Yılı çinde Estetik”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Arma an*, stanbul 1973, s. 224.

Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik'in iirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Ara tırma*, Kitabevi Yayınları, stanbul 2004.

Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Sanat ve Estetikle lgili Yazıları-I*, Kitabevi Yayınları, stanbul Kasım 2000.